

3. UKRADENÝ MOZEK

STUPEŇ NÁROČNOSTI FILOZOFICKÉ GYMNASTIKY

ROZCVIČKA

STŘEDNÍ ZÁTĚŽ

NÁROČNĚJŠÍ CVIČENÍ

Jeden z nejznámějších a nejtrvalejších filozofických problémů se týká našeho vědění o světě kolem nás. Vy i já máme dobrý důvod k přesvědčení, že nás obklopují různé hmotné předměty – auta, domy, stromy, hory a samozřejmě ostatní lidé. Toto vědomí je jedním z našich základních přesvědčení „zdravého rozumu“. Ale existují pádné filozofické argumenty, podle nichž teorie existence Země a všeho, co je na ní, není o nic oprávněnější než teorie, že je to všechno jen jakási dokonalá iluze.

Jeden z takovýchto filozofických argumentů vychází z hypotézy, že můžete být jen mozkiem v kádi. Viz následující povídka.

Mozek v kádi

Colin Spiggott se usadil před televizí stejně jako už tisíckrát předtím, s večerí položenou na klíně. Těšil se, jak se večer podívá na film *Invaze zloděju těl*.

Bohužel, nakonec se Colin nedočkal ani filmu, ani večere. Jak zvedal k ústům první sousto, stalo se něco velmi zvláštního. Zaslých slabý hlas, který jako by vycházel přímo z jeho hlavy.

„Zkouška. Zkouška... Moment.“

Hlas zněl tlumeně a nejasně. Potom, po několika vteřinách, se ozval znovu, až křičlavě jasný a ohlušující.

„Zkouška. Zkouška...“ Colinovi vystřelily ruce samy od sebe k uším, vidlička vylétla do vzduchu. „...Ehm... Coline Spiggotte, slyšíš mě? promiň. To bylo moc nahlas. Je to lepší? Poslouchej, Coline, mám pro tebe důležitou zprávu.“

Colin vyskočil na nohy, večere s řinčením spadla na zem. V panice zíral kolem sebe po pokoji. „Kdo je to? Kdo je tady?“

„Nejsem v pokoji, ve kterém myslíš, že jsi, Coline. Jsem někde jinde. Daleko.“

„Kde? Kdo jste?“

„Mám pro tebe zprávu, Coline. Zprávu, která tě asi překvapí. Prosím, posad' se.“

„Co se děje?“

„Hned ti to povím. Já nežiji na Zemi. Pocházím z jiné planety. A teď ti chci poděkovat za účast v našem experimentu.“

„Experimentu? Já nechápu. Jakém experimentu?“

„Obávám se, že jsme tě trochu tahali za nos, Coline. Všechno je trochu jinak, než se zdá.“

Hlas v Colinově hlavě se pustil do vysvětlování toho, co se Colinovi právě přihodilo, nebo přesněji řečeno co se mu přihodilo už dříve.

„Obávám se, že svět, který vidíš kolem sebe, není skutečný. Je to virtuální svět. Před šesti vašimi pozemskými měsíci jsme tě navštívili. Pamatuješ si na tu noc, kdy jsi měl mimořádně neklidný spánek – na tu noc, kdy tě trápily noční můry?“

„No... myslím, že pamatuju. Ano.“

„Tak tu noc jsme přišli k tobě domů, když jsi spal. Omámili jsme tě a tvé tělo jsme v bezvědomí naložili do našeho létajícího talíře. V současnosti se nenacházíš na Zemi, ale na úplně jiné planetě. Jsi na Neptunu.“

Colin se začínal trochu vzpamatovávat. „Na Neptunu? Ale to je absurdní. Přece vidím, že jsem na Zemi. Táhle stojí moje televize.“

„Ach, ano. *Vypadá to*, jako by tam stála tvoje televize, to připouštím. Ale jak jsem ti už řekl, všechno je jinak, než se zdá. Víš, když jsme tvé tělo dopravili do naší vědecké laboratoře tady na Neptunu, provedli jsme jistou operaci. Vyjmuli jsme ti mozek.“

„Vyjmuli jste mi mozek?“ O Colina se pokoušely mdloby.

„Vyjmuli jsme ti zaživa mozek a tělo zlikvidovali. Mozek jsme potom dali do skleněné kádě a napojili na jeden z našich superpočítačů VE4. Tvůj mozek v současnosti plave v kádi naplněné výživnou tekutinou, která ho udržuje při životě, tady v naší laboratoři pod povrchem Neptunu.“

„Tak jak to, že vidím tu televizi tady před sebou?“ zeptal se Colin a ukázal na televizi.

„Televize je iluze, kterou vytváří superpočítač. To, co vidíš, je virtuální televize. Není skutečná. Vysvětlím ti, jak je počítač VE4 naprogramován. Ale je to trochu složitější. Musíš se soustředit.“

„Já se soustředím!“

„Tak dobrá. Nervy, které dříve propojovaly tvůj mozek s tvým tělem a které ti předtím umožňovaly tělem pohybovat, jsou teď místo toho napojené na počítač VE4. VE4 monitoruje, jak bys pohyboval tělem, kdybys ho ještě měl. Potom vysílá nervovými spoji do tvého mozku přesně tytéž elektrické impulsy, jaké k němu vysílaly tvé smyslové orgány – tvůj jazyk, uši, oči, nos a kůže –, když jsi je ještě měl. Proto se ti zdá, že se stále ještě nacházíš ve svém pokoji na planetě Zemi. Tu iluzi ti vytváří počítač.“

„Ale tohle je všechno skutečné. To přece poznám.“ Colin natáhl ruku a vzal do ní vidličku. Přejel prsty přes chladný, hladký kov. Olíznul mrkev napíchnutou na jejím konci. Měla sladkou chuť, přesně takovou, jakou mrkev mít má.

Ale hlas v Colinově hlavě neustával. „Vidím, že tomu pořád ještě nevěříš. Bude asi nutné ti to dokázat. Dívej se pozorně na ten kus pozemské mrkve, který jsi napíchnul na vidličku.“

Colin zblízka zíral na vidličku. Chvilí se nic nedělo, ale potom se oranžové kolečko mrkve začalo pohybovat, vlnit se. Najednou sebou začalo vrtět a začaly mu růst ploutve, až byla na konci vidličky napíchnutá zlatá ryбка. Otevírala a zavírala ústa a koukala přímo na něj.

„Ježkovy voči!“ Colin mrštil vidličkou do kouta pokoje. „Já mám halucinace!“

„Správně předpokládáš, že ta zlatá ryбка je pouhá iluze. Ale stejně tak byl iluze ten kousek mrkve. Všechno, co vidíš, je iluze.“

„Já to pořád nechápu.“

„Jsi napojený na počítačový program. Náš počítač je ale daleko výkonnější než cokoli, co jste kdy vyrobili vy, pozemšťané. Virtuální realitu, kterou vytváří, nelze rozeznat od skutečnosti. Proto jsi nikdy neměl ani to nejmenší tušení, že to není doopravdy.“

„Jak jste proměnili tu mrkev ve zlatou ryбку?“

„To bylo naprosto jednoduché. Pouze jsem provedl změnu v počítačovém programu. Jednoduše řečeno, vzorec mrkve jsem nahradil vzorcem zlaté rybky.“

Colin si zvedl ruce před obličej a pozorně si je prohlížel, pozoroval drobné chloupky na hřbetě rukou a maličké rýhy na povrchu nehtů.

„Takže ani tyhle ruce neexistují ve skutečnosti?“

„Přesně tak. Jsou to virtuální ruce. I ty jsou iluzí, kterou bez přestání vytváří VE4.“

„Tak když tohle nejsou moje skutečné ruce, kde jsou ty pravé?“

„Byly, ehm, jak bych to jenom řekl, zpopelněny.“

„Tohle je zlý sen! Musím se probudit!“

„Vidím, že jsem tě pořád ještě nepřesvědčil. To mě překvapuje. Myslel jsem, že budeš rozumnější. Dobrá tedy. Asi nezbývá než použít dramatictější způsob konfrontace s fakty. Za okamžik tvůj mozek odpojím od VE4 a připojím ho místo toho na kameru tady u mě, v laboratoři. Seřídil jsem ji tak, že se bude otáčet podle toho, kam budeš chtít otočit hlavu, takže si budeš moci prohlédnout celou laboratoř. Ale měl bych tě upozornit, že jedna z prvních věcí, kterou uvidíš, budu já.“

Colin se horečnatě rozhlížel po pokoji. Chytil se opěradel křesla v zoufalém pokusu udržet se ho, ale nebylo to k ničemu. Pokoj se začínal měnit. Zdi se zčeřily, jako by byly tekuté, začaly se rozplývat a měnit podobu. Obraz byl zpočátku jen nejasný. Colin rozeznával pouze bílé pozadí, před kterým se rýsovaly zvláštní, baňaté tvary. Potom se vše náhle zaostřilo a z tvarů se vyklubaly zkumavky a skleněné nádoby srovnané v bílé polici. Přímo před Colinem bylo něco většího, tmavšího, co stálo blíž. Nakonec i to nabralo jasných tvarů. Před Colinem se objevila šeredná postava Neptuňana.

„Dobrý večer, Coline,“ pravil Neptuňan. „Jmenuji se Zpaplaf. To, co prožíváš teď, už není iluze. Vše, co tu vidíš, je skutečné. Je to už dlouho, co jsi byl naposledy v kontaktu s reálným světem. Dovol mi, abych tě tu provedl. Po pravé straně vidíš počítač VE4. To je ten počítač, ke kterému jsi byl před několika měsíci připojen.“

Colin se otočil doprava a uviděl velkou stříbrnou krabici s mnoha maličkými displeji. Všiml si, že jeden z displejů ukazuje slovo „zlatá ryбка“.

„A teď, Coline, přišel čas, abys uviděl sám sebe.“

Od počítače se táhlo několik kabelů. Colin se snažil sledovat, kam vedou, až mu pohled padl na velký laboratorní stůl. Na stole stála skleněná kádě. V kádě plavalo něco, co připomínalo velký šedivý vlašský ořech. Jemně se to pohupovalo nahoru a dolů v proudu maličkých bublinek prchajících ze dna kádě. Všude se plazily kabely, takže Colin měl částečně zakrytý výhled, ale bylo jednoznačné, že má před sebou lidský mozek. Dva kabely se plazily po podlaze směrem k němu. Když pohlédl dolů, uviděl, že v místě, kde kabely mizely z jeho zorného úhlu, jsou označeny „kamera vlevo“ a „kamera vpravo“.

Zpaplaf ukázal na skleněnou kádě. „Tohle jsi ty, Coline... mozek v kádě.“

Hypotéza mozku v kádě

V souvislosti s příběhem, který jsem vám právě vyprávěl, vyvstává jedna zajímavá otázka. Jak můžeme vědět, že nejsme jen mozek v kádě? Vezměte si následující dvě hypotézy:

1. Vše, co vidíte kolem, je pouze virtuální: před půl rokem vám vyňal Zpaplaf mozek z hlavy a napojil ho na počítač se spuštěným programem virtuální Země. Počítač je tak dokonalý, že prožitky, které vytváří, jsou k nerozeznání od těch, které byste měli, kdyby to, co prožíváte, bylo reálné.
2. Vše, co vidíte kolem, je reálné.

Je snad racionálnější věřit jedné z těchto hypotéz více než té druhé? Samozřejmě, jsme přesvědčeni, že druhá hypotéza je pravdivá a první nepravdivá. Ale jaký máme k tomuto přesvědčení důvod? Koneckonců, v obou případech by vše vypadalo úplně stejně. Informace, které vám zprostředkovává vašich pět smyslů – chuť, hmat, zrak, sluch a čich – jsou naprosto stejně sluchitelné s oběma hypotézami. Zdá se tedy, že nemáte důvod být přesvědčeni o jedné více než o druhé.

Dejme tomu, že aby člověk něco věděl, potřebuje důvod být

o tom přesvědčen.* Své přesvědčení o tom, co děláte, musíte mít odůvodněné. A tak pokud víte, že to, co vidíte, je reálné a nikoli virtuální, musíte si být schopni toto přesvědčení odůvodnit. Jenže ono to vypadá, že odůvodnit nelze, proto to kupodivu vypadá tak, že nevíte, jestli to, co nyní prožíváte, je reálné.

Tento udivující závěr je *skeptický*. Skeptikové tvrdí, že nevíme to, o čem se snad domníváme, že víme. Tvrzení, že nevíme nic o světě, který nás obklopuje, je označován jako *skeptický přístup k vnějšimu světu*.

Je však třeba mít na paměti, že skeptický přístup k vnějšimu světu nenutí člověku názor, že nemůže vědět vůbec nic. Koneckonců, i skeptik tvrdí, že něco ví: že poznání vnějšiho světa není možné.

Jiná hypotéza mozku v kádě

Je možné, že vás tento skeptický argument nepřesvědčil. Můžete na to namítnout následující.

Vím moc dobře, že neexistují ani žádní Neptuňané, ani žádné podzemní laboratoře na Neptunu. Neptun je obrovská koule plynu bez pevného povrchu, takže ty řeči o podzemních laboratořích jsou evidentně žvásty. A tyhle mé vědomosti o Neptunu nemůžete popřít, protože podle vás jsem až do doby před půl rokem vnímal věci tak, jak skutečně jsou. Ta vaše praštěná neptunská hypotéza zpochybňuje jenom realitu, kterou prožívám až posledního půl roku. Já ale věděl, že Neptun je obrovská koule plynu, už dávno předtím. A protože vím, že Neptun je obrovská koule plynu, vím taky, že ta vaše první hypotéza nemůže být pravdivá.

To je dobrá odpověď. My však můžeme snadno tuto hypotézu mozku v kádě změnit tak, aby zpochybňovala veškeré vaše vědomosti o vnějším světě, včetně vědomosti, že Neptun je obrovská koule plynu. Vezměte v úvahu hypotézu, že jste vždy byli mozek v kádě. Třeba Země a vše, co je na ní, neexistuje a ani nikdy neexistovala. Město, v kterém žijete, vaše rodina, váš dům, přátelé i porodnice, v které jste se narodili, to vše jsou iluze vytvořené

* Viz však 19. kapitolu, Co je vědění?, kde je tento předpoklad zpochybňován.

superpočítačem. Nejsou o nic reálnější než místa a postavy, které vidíme v nějaké počítačové fantasy hře.

Jak víte, že tato hypotéza mozku v kádi je nepravdivá? Zdá se, že to nevíte. Veškeré vám dostupné důkazy proti ní mohou stejně tak dobře svědčit i pro hypotézu, že vše, co jste kdy prožili, je nějaký dokonalý počítačový švindl.

Nemá smysl ani argumentovat tím, že Neptun je neobyvatelná koule plynu, v níž by žádné podzemní laboratoře ani nebylo možné postavit, protože, koneckonců, vaše přesvědčení o tom, že Neptun je obrovská koule plynu, vychází pouze z vašich zkušeností (třeba vás o tom přesvědčil nějaký televizní pořad, nebo jste se to učili ve škole). Jelikož však všechny vaše zkušenosti a prožitky kontrolují Neptuňané, úmyslně vás mohli mystifikovat o tom, jak to na Neptunu vypadá.

Filozofové se nadále přou, zda jsou takovéto skeptické argumenty průkazné či nikoli. Mnozí jsou o nich přesvědčeni, zatímco jiní hájí onen názor zdravého rozumu, že vnější svět poznat lze. Tato druhá skupina se však musí vypořádat s obtíží, že i když člověk třeba tuší, že na argumentaci skeptiků není něco v pořádku, je strašlivě těžké přesně určit, co to je. A ve skutečnosti zůstává otázkou, zda je na ní vůbec něco v nepořádku.

Lze skepticismus překonat? – Argument běžného jazyka

Musíme se tedy vzdát názoru „zdravého rozumu“, že svět kolem nás lze poznat? Jak jsem řekl, mnoho filozofů stále není o této argumentaci skeptiků přesvědčeno, potíží je však v tom, najít její trhliny.

Jeden z oblíbených argumentů proti skepticismu se odvolává na běžný jazyk. Člověk může samozřejmě namítnout, že tvrzení skeptiků, že o světě kolem nás nevíme nic, nedává smysl, protože význam slova „vědět“ ve skutečnosti vysvětlujeme poukazováním na takové příklady jako vědět, že přijíždí autobus, vědět, že slunce vyjde v osm hodin, vědět, že na zahrádce za Fredovým domem roste strom, a tak dále. Pokud však, přinejmenším částečně, opravdu určujeme a vysvětlujeme, co znamená slovo „vědět“ pomocí takovýchto „vzoro-

vých případů“, pak pokud bychom v takových případech naznačili, že nevíme, dostali bychom se do jakéhosi rozporu.

Takovýto důraz na „běžný jazyk“ – na to, jak obvykle používáme slova – byl zvláště oblíbený v padesátých letech dvacátého století. Dnes však takovéto odkazování budí daleko menší respekt. Jedním z problémů tohoto argumentu běžného jazyka je to, že prostě nechápe, že pokud použijeme a ve skutečnosti vysvětlujeme význam slova pomocí odkazu na jisté „vzorové případy“, pak musí být toto slovo přinejmenším v několika z těchto případů správně použito. Je totiž možné, že pokud takto použijeme či vysvětlujeme nějaké slovo, vytváříme předpoklad, a sice takový, který je ve skutečnosti nepravdivý.

A v případě slova „vědět“ skutečně vytváříme přesně takovýto předpoklad. Přesně takový je skeptický pohled na věc. Skeptikové nás upozorňují na fakt, že pokud říkáme, že Fred „ví“, že k němu přijíždí autobus, předpokládáme zároveň, že Fred má přinejmenším nějaký dobrý důvod domnívat se, že není a nikdy nebyl mozek v kádi. Skeptik nás jednoduše upozorní na tento předpoklad a potom nám dokáže, že je falešný. A jakmile si uvědomíme, že tento předpoklad je falešný, dojdeme také k závěru, zcela správnému, že v něm a v jiných takových případech pojem „vědět“ přece jen není použit správně. Protože s tímto závěrem se nedostáváme do žádného rozporu.

Argument „neviditelného kamínku“

Zde je další argument proti skeptikům. Někteří lidé namítají, že hypotéza mozku v kádi je ve skutečnosti prázdnou hypotézou. Dejme tomu, že vám řeknu, že mám v ruce neviditelný, nehmatatelný kamínek. Řeknu vám, abyste nastavili ruku a položím vám svůj „kamínek“ na dlaň. Samozřejmě, že ten kamínek nevidíte, ani necítíte. Já však trvám na tom, že tam je. Samozřejmě, že budete pochybovat o mém duševním zdraví, a to oprávněně, ale kromě toho byste se mě mohli zeptat, jestli tvrzení, že v ruce držíte neviditelný, nehmatatelný kamínek, má skutečně nějaký obsah. Kamínek, který nelze nijak vnímat smysly, pochopitelně žádný kamínek není.

Lze tentýž argument použít i proti skeptikům? Někteří filozofové tvrdí, že ano. Podle nich je hypotéza mozku v kádi prázdnou hypotézou, protože i kdyby byla pravdivá, nemůžete ji nijak vnímat smysly. Ať už je tato hypotéza pravdivá či nepravdivá, vaše smysly to nezaznamenají. Avšak situace, kterou nemůžete zaznamenat smysly, zcela jistě žádná situace není. Jenže argument skeptiků vychází z předpokladu, že hypotéza mozku v kádi skutečnou situaci je. Proto argument skeptiků selhává.

Tato odpověď je sice geniální, ale neuspěje. Problém je v tom, že na rozdíl od mé hypotézy neviditelného kamínku může mít hypotéza mozku v kádi vliv na to, co vnímáte. Přesně tak, jak je popsáno v mé krátké povídce o Colinovi, prožívajícím situaci potvrzující, že je opravdu mozkiem v kádi. Třeba se zítra večer přihodí to samé i vám.

Zamítavá odpověď

Mnoho těch, kteří se s filozofií teprve seznamují, přivádějí tyto skeptické argumenty k zuřivosti. „Já přece samozřejmě vím, že přede mnou stojí strom,“ rozkřikují se. „Já ho tu vidím. To, co mi tu tvrdíte, je očividně absurdní.“

Jenže pokud se nějaké tvrzení zdá být „samozřejmé“, nezaručuje to ještě jeho pravdivost. Kdysi bylo považováno za „samozřejmé“, že Země je ve vesmíru nehybná. A pokud je nějaké „samozřejmé“ tvrzení vyvráceno pomocí nějakého nezvratného argumentu, pak ho logicky považujeme za nepravdivé. Ti, kdo se slepě drží svého tvrzení za všech okolností a označují zastávce protiargumentů za „pitomce“, jsou sami pitomci. Chovají se stejně jako ti, kteří, když jim předložili nezvratné důkazy o tom, že Země se ve vesmíru pohybuje, dupali po zemi se slovy: „Koukejte, zjevně se nehybe!“

Neuvěřitelná pravda?

Skeptikové tvrdí, že o světě kolem nás nevíme vůbec nic. Nemáme důvod k přesvědčení, že náš domov, rodina, pracoviště či dokonce sama Země, že to všechno není virtuální. Protože ať víme co víme,

vždycky jsme byli pouze mozky v kádi, vydané na milost a nemilost Zpaplafťovu počítači VE4.

Toto tvrzení je velmi zvláštní a nikdo mu doopravdy nevěří. Nikdo doopravdy nevěří tomu, že je stejně pravděpodobné, že je mozkiem v kádi jako to, že žije ve skutečném světě. Dokonce ani skeptik.

A přece právě toto může být psychologický fakt o nás. Máme od přírody sklony věřit. Ovšem přes naši náchylnost věřit opaku se může závěr skeptiků, že nevíme, zda opravdu držíme v ruce knihu či ne, jevit jako pravdivý. Skeptický přístup k vnějšmu světu se může jevit jako neuvěřitelná pravda.

SOUVISEJÍCÍ KAPITOLY:

Mohla by vás zaujmout také 19. kapitola, Co je vědění?, kde se zabývám otázkou, co je skutečně vědění a rozebírám podrobněji některé otázky, které s tím souvisejí. V kapitolách 8., Podivný případ racionálně uvažujícího zubaře, a 14., Proč očekávat, že zítra vyjde slunce?, se věnuji dvěma jiným formám skepticismu – skeptickému přístupu k jiným myslím a skeptickému přístupu k neviděnému.

DALŠÍ ČETBA:

Do skeptického přístupu k vnějšmu světu vás dobře uvede výňatek z Descartovy první *Meditace* a rozprava o Descartovi mezi Bernardem Williamsem a Bryanem Mageem, které tvoří 26. a 27. kapitolu knihy:

Nigel Warburton (ed.), *Philosophy: Basic Readings* (Routledge, London 1999).

Viz také:

Nigel Warburton, *Philosophy: The Basics*, druhé vydání (Routledge, London 1995), 4. kapitola.